

TANULMÁNY

Okozatosság, oksági mércék és a magyar bírói gyakorlat

✎ *Blutman László egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)*

A jog legtöbb területén, a jogi felelősség megállapításánál alapvető szerepet játszik az okozatosság kérdése, valamely körülmény, magatartás és az azzal összefüggésben lévő hátrányos eredmény viszonylatában. Az okozatossági kérdéseknek sok arcuk van, és bizonyos helyzetekben a filozófia mélységeibe lenyúló nehézségeket támasztanak. A jogdogmatikában, elsősorban a kontinentális jogban, különböző okozatossági elméletek kívánnak a joggyakorlat számára iránymutatást adni az okok azonosításához és szűréséhez (feltételek egyenértékűsége, adekvát kauzalitás, objektív beszámítási elmélet, stb.). A magyar joggyakorlatot vizsgálva megállapítható, hogy ez az iránymutatás ellentmondásos, és nem igazán sikeres.

A jelen tanulmány arra a tételre épül, hogy az elméleti munkákból, tankönyvekből ismert okozatossági elméletek *nem szolgáltatnak megfelelő modelleket* a joggyakorlatban használt oksági érvelések átláthatóvá tételéhez, elemzéséhez és értékeléséhez.¹ Ennek a következő *okait* látom.² (i) Egyes elméletek *olyan görkös fogalomrendszereket alakítottak ki*, melyeket nehéz a gyakorlatban hasznosítani. Minden új, vagy sajátlagosan értett fogalom bizonytalanságot hordoz a gyakorlati alkalmazásnál. (ii) *Az egyes elméleteknek számtalan változata van*, és sokszor bizonytalan, hogy egy használt megnevezés melyiket takarja. (Amikor megnevezzük az „objektív beszámítási elméletet”, még nem mondunk semmit anélkül, hogy le ne írjunk, melyik változatát értjük alatta.) Ráadásul ugyanazon elméletek, elméletváltozatok alaptételeinek megfogalmazásában különbségek lehetnek, és sokszor nem világos, miképpen kell az eltéréseket értékelni. (iii) Jelentős eltérések lehetnek abban, hogy ki, mit tulajdonít egy-egy elmélet, elméletváltozat tartalmának, jellemzőinek.³

Minderre tekintettel, gyakorlati célokra egy rugal-

masabb fogalmi keret szükséges. Ennek lényege, hogy *azokat az elemi oksági ismérveket (oksági mércéket) kell önállóan felhasználni a gyakorlat értelmezésére, melyeken az okozatossági elméletek alapulnak, vagy melyek kombinálódása mentén szerveződnek*. A könnyebben kezelhető megközelítés, egyben a bíróságok számára is lehetőséget nyújt a módszeresebb és tudatosabb oksági érvelések felállítására. A következőkben azonosítom ezeket az elemi oksági ismérveket, aztán ezek tükrében vizsgálom, hogy a magyar bírói gyakorlat mi alapján azonosítja és szűri a tényállásokban rejtő okokat. Ehhez érdemes előzetesen és röviden tárgyalni az okozatosság alapproblémáját, mely a jogban is meghatározó.

I.

Okozatosság a jogban: az alapprobléma

Valamely eredmény, mint okozat bekövetkezéséhez számos körülmény, tényező, történés, feltétel együtt-

1 A probléma általános: jómagam az Európai Unió kártérítési jogában használt oksági érvelések vizsgálatánál szembesültem ezzel. Köszönöm Gombos Katalin, Karsai Krisztina, Katona Tibor és Szomora Zsolt segítő észrevételeit.

2 Az okozatossági elméletek magyar nyelvű áttekintésére a magánjogban l. *Szalma József*: Okozatosság és polgári jogi felelősség az európai és a magyar jogban. Miskolc, Novotni Alapítvány, 2000. 53–66., a büntetőjogban l. *Györgyi Kálmán*: Tokaji Géza felfogása az okozati összefüggésről és újabb fejlemények az okozatossági tanban. Acta Jur. et Pol., Szeged, 1996. 91–99.

3 Példaként, az *adekvát kauzalitás elméletének lényegét* a magyar büntető jogirodalomban *Földvári és Békés az objektív előreláthatósághoz köti*, *Földvári József*: Magyar büntetőjog – általános rész. Budapest, Osiris, 2003. 107.; *Belovics Ervin et al.*: Büntetőjog általános rész. Budapest, HVG-ORAC, 2009. 138. Ezzel szemben mások a *magatartás és eredmény közti tipikus kapcsolatban* vélik felfedezni az adekvát okot, *Nagy Ferenc*: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, HVG-ORAC, 2010. 115.; *Bárd Károly et al.*: Büntetőjog – általános rész. Budapest, KJK-KERSZÓV, 2003. 70. Az elmélet fő vonulata, viszont az eredmény *objektív valószínűségének növekedéséhez* köti az adekvát okot, ami különbözik mind az objektív előreláthatóságtól, mind a regularitástól (l. alább). A magánjogi magyar irodalomban az elmélet tartalma szerzőnként még sokszínűbb, áttekintésére l. *Fuglinszky Ádám*: Megye-e kártérítési jogunk az előreláthatósági klauzula által előbb? Acta Conventus de Iure Civili, Tomus VII. Szeged, Lectum, 2007. 235–238.

állása szükséges, melyek mögött, ugyancsak megszámlálhatatlan tényező áll. Mindezt még egyszerűbb esetekben sem lehet átlátni. Hol kell megállni egy okozat előzményeinek visszafejtésében? Oka-e a gyermekét reggel iskolába küldő szülő annak, hogy a gyermekét később az iskolában baleset éri? Hogyan, és milyen alapon kell értékelni ezt az összefüggést? A mindennapi gondolkodás tipikus esetekben nagy biztonsággal, bár minden elvi alap nélkül azonosítja a következő, eredmény bekövetkezésében döntő szerepet játszó körülményeket, melyeket oknak tart; így a szülőt aligha tekintené az iskolában történt baleset *okozójának*. Mindez arra mutat, hogy *különbséget kell tenni egy eredmény bekövetkeztével összefüggésben lévő, abban szerepet játszó körülmény, és az eredményt okozó körülmény, mint ok között.*

Mi kell ahhoz, hogy egy körülmény, tényező egy okozat okává váljon? A hagyományos tankönyvi példát véve, a sértett abnormálisan vékony koponyacontja egyik oka-e egy kisebb ütés következtében beálló törésnek, vagy ennek csak feltétele? E megkülönböztetés alapvető: *a jogszövegekben a hátrányos eredményért (pl. kárért, testi sérülésért) való felelősség rendszerinti feltétele az „okozás”, nem pedig az, hogy valamilyen körülmény pusztán összefügg az eredménnyel.*⁴ Külön gond, miszerint léttani értelemben sem tisztázott megfelelően, hogy két esemény, tényező között, *milyen összefüggés minősül okozati összefüggésnek.*⁵ Ez nemcsak a feltételek és az okok közötti különbségtételnél gond, hanem olyan kérdéseket vet fel, mint az, hogy emberi mulasztás lehet-e oka valamely hátrányos eredménynek.

A jogban, az okozatosságot kezelni kívánó minden stratégiának alapvető jellegzetessége, hogy miképpen különíti el *az eredménnyel összefüggő* egyszerű körülményeket, tényezőket *az eredményt okozó* körülményektől, tehát az okoktól. Az egyes stratégiák, elméletek itt különböző ismérveket, vagy ezek rendszerét használják, melyekkel *kiemelik az eredményt övező körülmények, feltételek sokaságából az okokat (okazonosító mércék).* Ez még nem feltétlenül elégséges. Van okazonosító mérce, mely alapján az okok köre még mindig túlságosan széles marad, és ennek következtében a jogi felelősség is behatárolhatatlan lehet. Vannak olyan ismérvek, amelyek az azonosított okok köréből *kiszűrrik a jogi felelősség megállapításához külön értékelendő okokat (önálló okszerű mércék).*⁶

Az érdemi kiindulópont tehát az, hogy milyen fontosabb oksági (okazonosító és okszerű) mércéket használnak a jogban. Ez egyben fogalmi keretet ad a bírói gyakorlat elemzéséhez, értékeléséhez is, és ennek alapján lehet aztán az okozatosság további, lényeges gyakorlati problémáit is azonosítani.

II.

Az okok azonosítása és szűrése: fontosabb mércék

A következőkben a gyakorlatban leggyakrabban előforduló, tipikus mércéket veszem szemügyre azzal, hogy e mércék többféle megfogalmazásban szerepelhetnek a gyakorlatban, és többféle rokonmérce is kapcsolódhat egy-egy típushoz.⁷ Viszont végig szem előtt kell tartani, hogy az egyes mércék milyen funkciót tölthetnek be: az okok azonosítására vagy az azonosított okok körének szűkítésére szolgálnak, esetleg mindkettőre alkalmasak az alkalmazás körülményeitől függően. E megkülönböztetés nélkül az oksági érvelésekben zavarok mutatkozhatnak.

1. A szükségszerűségi mércék

A szükségszerűség ismérve, mint okazonosító ismérve, kétféleképpen kapcsolhat össze egy körülményt és a hátrányos eredményt. Lehetséges, hogy az eredménynek szükségszerű feltétele az adott körülmény, azonban ebből nem következik, hogy az adott körülménynek mindig szükségszerű következménye az eredmény. Másfelől, amennyiben egy körülménynek szükségszerű következménye is az eredmény, ez nem jelenti azt, hogy az eredménynek szükségszerű feltétele az adott körülmény. Ebből a szükségszerűsége építő mércék két általános formája következik. (i) Egyrészt, az eredmény okának az, a vele összefüggésben álló körülmény tekinthető, *mely az eredmény bekövetkezésének szükségszerű feltétele (conditio sine qua non).* Ez az általánosan elismert és alkalmazott, a (szükségszerű) feltételek egyenértékűségére vonatkozó elmélet (*Julius Glaser és Maximilian von Buri*) központi ismérve: a nem szükségszerű feltételeket kizárja az okok köréből, viszont

4 Vö. BH 1987. 299. (B. törv. IV. 128/1987.) ügyel, ahol az okokat, a feltételeket és az esetleges körülményeket – legalábbis elviekben – a bíróság megkülönböztette egymástól. (A tanulmányban a magyar jogesetek forrása: www.birosag.hu; illetve a Complex Jogtár Plusz.)

5 A metafizikában nem lezárt vita, hogy *az oksági viszony tények között vagy események között állhat fenn, Huoranszki Ferenc: Modern metafizika.* Budapest, Osiris, 2001. 105–110. Ezt nem kell itt eldöntönnünk, ezért sokszor semlegesebb kifejezéseket használok (előzmény, körülmény, tényező) azzal, hogy az okozattal összefüggésben álló körülmény pontosabb és sajátlagos, logikai elnevezése „feltétel” (mint tény vagy esemény); ugyanakkor egy bíróságnak legtöbbször valamilyen „magatartás” oki jellegét kell megítélnie a hátrányos, jogilag számonkérhető „eredményért” (tény vagy esemény) való felelősség vizsgálatánál.

6 *Békés* az azonosított okok körének szűkítésére szolgáló elméleteket már nem is okozatossági, hanem felelősségi elméleteknek tekintik, *Belovics et al.*: i. m. 138.

7 Ez csak a fogalmi eszközök számbavétele. Itt nincs lehetőség arra, hogy az egyes mércék tartalmát, a közöttük lévő elméleti és gyakorlati különbségeket részletesen tárgyaljam és kibontsam. Mindezekre csak olyan mértékben utalok, amennyire szükséges a magyar bírói gyakorlat elemzéséhez.

minden szükségszerű feltételt oknak tekint. (ii) Másrészt, a kevéssé használt, szűkebb, *a szükségszerű következményre építő* elmélet, mely akkor tekinti oknak az eredménnyel összefüggő feltételt, körülményt, *ha az eredmény abból szükségszerűen következik.*⁸

2. A hatóerő mércéje

Az archaikusabb jogi okozatossági elméletek fő ok-sági ismérve (pl. *Birkmeyer*). Ez, az eredeti alkalmazásában okazonosító felfogás, azt a körülményt tekinti egy eredmény okának, mely *kellően nagy hatóerőt fejtett ki annak előidézésében.*⁹ Az ok hatékonyságát mindig a konkrét eseménysorozat összefüggéseiben kell vizsgálni, az érvelés a konkrét tényállás elemeire támaszkodik, és kevéssé veszi igénybe az általánosabb törvényszerűségekre, vagy tapasztalatra való hivatkozást. Ma már nem tartható az elmélet eredeti formája, mely a hatóerő alatt fizikai, mechanikus erőt értett, ugyanis ez áthidalhatatlan problémát okoz akár a mulasztás értékelésénél, akár az ún. pszichikai okozatosság problémájánál (pl. a büntetőjogban a felbujtás). *A modernebb változatok az ok hatóerejét inkább metaforikus értelemben használják.*¹⁰ Ugyanakkor nehezen meghatározható tartalmuk miatt, az erre hivatkozó bírónak viszonylag jelentős mérlegelési lehetőséget biztosítanak.¹¹

3. A valószínűségi mércék

Egy körülmény és az eredmény közötti kapcsolat objektív valószínűsége legalább két elkülöníthető

mérce alkateleme. (i) Egyrészt az „adekvát ok” fogalmára épülő, okszűrő elmélet értelmében (adekvát kauzalitás), csak azon ok adekvát egy eredmény bekövetkezésében, *mely nem jelentéktelen mértékben növeli az esemény bekövetkezésének objektív valószínűségét.*¹² (ii) Másrészt az eredmény bekövetkezésének valószínűsége önálló okazonosító mérce is lehet. Sok esetben, ugyanis azt vizsgálja a bíróság, hogy *valamely magatartásnak mennyire „megszokott kísérőjelensége” a hátrányos eredmény (regularitás),*¹³ és nem azt, hogy ez a valószínűség miképpen változik ahhoz a helyzethez képest, melyben a magatartás, mint feltétel elmarad. Az erre vonatkozó megállapítás *alapja lehet a mindennapi tapasztalat.* Az okozatosságot vizsgáló szakértői vélemények is tipikusan ezt a mércét használják, viszont itt az okozatosság a mindennapi vagy szakmai tapasztalat mellett, amennyiben vannak elérhető adatok, *tipikusan tudományos tételekre vagy statisztikai valószínűsége is alapítható,*¹⁴ amellyel egyben a magatartás valószínű kimenetele, a regularitás és annak foka általában is rögzíthető.¹⁵

4. Az objektív előreláthatósági mérce

Az előreláthatósági mérce hasonló szerepet játszik, mint a hasonló valószínűségi mérce: a magatartással, mint okkal összefüggő szokatlan eredményt kívánja kizárni a felelősség köréből (okszűrő mérce). A szubjektív, a jogellenes cselekményt elkövető tudatára utaló előreláthatóság, nem önálló mércéje az okozatosságnak, mert az nyilvánvalóan kapcsolódik a gondatlansághoz, mint felettes kategóriához, akár büntetőjogi, akár magánjogi kártérítési felelősségről van szó. Az

- 8 L. erre részletesebben *Honoré, Anthony*: Causation and Remoteness of Damage. In: International Encyclopaedia of Comparative Law (Ed. *Tunc, André*). Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 1983. Vol. 11., Part I., Chap 7., 37–38.
- 9 A metafizikai alapokra nézve (*causa efficiens*) l. *Aristoteles*: *Metaphysica*. (Ford., bev., kommentár *Ferge Gábor*) Budapest, Logos, 1992. A. 7. 988 a32–34 és A. 2. 1013 a29–32.; l. még *Szladits Károly* (szerk.): *Magyar magánjog*. III/3. Budapest, Grill, 1941. 366.
- 10 A magánjogban a spanyol és olasz bíróságok elsőszámú okazonosító mércéje, *von Bar, Christian*: *The Common European Law of Torts*. (Volume Two) Oxford, Oxford University Press, 2000. 413. A magyar büntetőjogi irodalomban is megjelenik hasonló okazonosító mérce: *Békés* oknak azt az emberi magatartást tekinti, melynek „objektív hatáskörében” következik be az eredmény, *Belovics et al.*: i. m. 137.
- 11 Az ok hatóerejére utalást esetenként másként megfogalmazott, de rokon mércével helyettesítik. Ilyen pl. a francia jogban bevett *cause génératrice*, mely tartalmilag arra utal, hogy valamely okozati kapcsolatban *egy feltétel mennyire „aktív” az eredmény létrehozásában*, l. *Honoré*: i. m. 70.; *Szalma*: i. m. 63. Hasonló mércéként előfordul az ok dominanciájának figyelembe vétele (domináns ok), különösen, ha egymástól független, de együttható okokat kell vizsgálni; a megközelítésre l. *Lord Shaw* megállapításait a *Leyland Shipping Co Ltd v Norwich Union Fire Insurance Society Ltd* [1918] AC 350 ügyben, idézi *Eggleston, Brian*: *Liquidated Damages and Extensions of Time*. Chichester, Wiley, 2009. 291.
- 12 Eredetileg „objektív lehetőségét” (*objektive Möglichkeit*): klasszikus megfogalmazását l. pl. a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság egy 1951-es határozatában, amely már ezt, az elmélet fejlettebb formáját jelentő *Träger*-formulát alkalmazza, BGHZ 3, 261; *Urteil vom 23. Oktober 1951, I ZR 31/51*. A mérce eredeti formája, (ahogy a freiburgi fiziológus *Johannes von Kries* megfogalmazta 1888-ban), a feltételek egyenértékűségére épülő elmélet korrekciója volt, tovább korlátozva a szükségszerű feltételekkel azonos okok értékelhető körét (okszűrő mérce), l. pl. *Heidelberger, Michael*: *From Mill via von Kries to Max Weber: Causality, Explanation, and Understanding*. In: *Historical Perspectives on Erklären and Verstehen* (Ed.: *Feest, Uljana*) Heidelberg, Springer, 2010. 248–253. Az eredeti formulát azóta többféleképpen módosították (pl. arra építve, hogy a magatartás a kockázatot, veszélyt növeli a hátrányos eredménynek, de az, hogy e módosítások alapjaiban más elméletet eredményeztek-e, eltérnek a vélemények, v. *Bar*: i. m. 439.; *Honoré*: i. m. 49–50.
- 13 *Hume* eredeti kifejezése, l. *Hume, David*: *Tanulmány az emberi értelemről*. Nippon, Budapest, 1995. 72.
- 14 Ugy tűnik van, aki ezt az esetet a „törvényszerű feltétel formulája” elnevezés alatt a feltételek egyenértékűségének elméletéhez sorolja, tehát szükségszerűségi mércének tekinti, *Nagy*: i. m. 114. Álláspontom szerint ez legnagyobb mértékben tartható annak fényében, hogy az indukción (megfigyelés, kísérlet) alapuló, általánosított természettudományos tételek vagy szakmai tapasztalat a konkrét események kimenetelét, azok összefüggéseinek jellegét *magyarázatukkal különböző fokban valószínűsíthetik*. (Már *Hume* is a valószínűséghez köti a regularitást, l. *Hume*: i. m. 56–57.)
- 15 Meglehetősen zavarossá teszi a helyzetet, hogy a magyar jogban *az adekvát kauzalitás alatt gyakran a valószínűségi mérce ezen, regularitásra épülő formáját értik*. Már *Marton* is ilyen értelemben fogja fel, és kritizálja, *Marton Géza*: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, TRIORG, 1993. 125., hasonlóan *Eörsi Gyula*: *Kötelmi jog – általános rész*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. 269.; a gyakorlatban l. pl. Fővárosi Bíróság 33. P/P. III. 20.593/2006/61., 1-H-PJ-2009-674. Hasonló a helyzet a büntetőjogban, pl. *Nagy*: i. m. 115.; *Bárd et al.*: i. m. 70. Pedig az adekvát kauzalitás okszűrő ismérve (*von Kries, Rümelin, Träger*) egy kontrafaktuális (tényellenes) érvelésen alapszik (a hátrányos eredmény va-

ésszerű vagy gondos ember általános mércéjét alkalmazó objektív előreláthatóság a *common law* általános zsinórmértéke a kárfelelősség vizsgálatánál.¹⁶ Az előreláthatósági mérce, mint korrekciós elv, sok esetben kombinálódik a valószínűségi mércével, elsősorban az utóbbi hatókörét szűkítve. Az objektív előrelátható következmény ugyanis egyben feltételez egy magasabb valószínűséget, míg a valószínű következmény nem feltétlenül foglalja magában ezen eredmény előreláthatóságát is.

5. A kockázat növekedésén alapuló mérce

Elsősorban a magánjogban, külön köre van az olyan elméleteknek, mely a magatartás által keltett kockázatokra épít.¹⁷ Ez a tényező nyilvánvalóan közeli rokonságot mutat a valószínűségi és az objektív előreláthatósági mércével, (sőt azokkal kombinálódik), bár egyes kivételes esetekben, azoknál szélesebb körben húzza meg az okozatosság, és ennek következtében a felelősség határait.¹⁸

6. A megsértett norma védelmi körén alapuló mérce

A hátrányos eredményt okozó magatartás által megsértett jogszabályt valamilyen célból fogadják el. Amennyiben a jogszabály alapján valaki felelőssé tehető egy magatartásért, akkor e jogszabálynak van védelmi funkciója: védeni kívánja az egyént vagy a közösséget valamilyen nem kívánt magatartástól. Az ilyen, akár büntetőjogi, akár magánjogi felelősséget megalapozó jogszabályoknak van konkrétabb vagy általánosabb *védelmi köre*. Amennyiben az adott jogszabályt megsértő magatartás olyan (szokatlan) eredményhez vezet, mely kívül esik e védelmi körön, a

magatartást tanúsító személy nem tehető felelőssé az eredményért. Egy felelősséget alapító jogszabály ugyanis egyben a felelősség határait is meghatározza. A megsértett jogszabály védelmi körére vonatkozó, okszerű mérce a magánjogban a jogellenes magatartás által okozott kockázatokra építő elméletek korrekciós elve¹⁹ A büntetőjogban, viszont az objektív beszámítási elméletekben használt ismérv: amennyiben a jogellenes magatartás az eredmény bekövetkezésének jogilag helytelenített veszélyét megteremtette, ez *csak akkor járhat felelősséggel, ha a bekövetkező eredmény összefüggésben van ezzel a veszéllyel*, azaz belül esik a megsértett norma védelmi körén.²⁰

7. A következmény közvetlenségének mércéje

E mérce szerint valaki csak azért a magatartásért tehető felelőssé, melynek közvetlen következménye a hátrányos eredmény. Amennyiben ez csak közvetett kapcsolatban áll vele, a magatartás legfeljebb feltétele az eredménynek, de nem oka. A kulcsprobléma a „közvetlen” illetve a „közvetett következmény” értelme, ami nehezen határozható meg általános szinten. Mindenesetre a fogalom olyan helyzetekre utal, melyekben a jogellenes magatartásra időben rákövetkező, további ok vagy okok is szerephez jutnak a hátrányos eredmény bekövetkezésében. Az alapprobléma, hogy a rákövetkező, további okok mikor teszik a hátrányos eredményt közvetetté a jogellenes magatartással való viszonyában. E mérce erőteljesen érvényesül az Európai Unió kártérítési jogában,²¹ valamint Franciaországban, ahol a magánjogban – okozatosság hiányában – kizárt a közvetett kárért való felelősség.²² A közvetlenség nem feltétlenül jelent időbeni közelséget, csak a mérce egyik specifikus változatánál, ahol az „azonnali következmény” (*suite immédiate*) időbeli közelséget jelent.²³ Ez a mérce – leg-

lőszínűségének növekedését vizsgálja az oknak minősülő jogellenes magatartás vonatkozásában, a tényekkel ellentétben elgondolt jogszerű magatartáshoz képest), l. *Heidelberger*: i. m. 250–252.; *Ricoeur, Paul*: Time and Narrative. Vol. I. Chicago, University of Chicago Press, 1990. 186–187.; *Markesinis, Basil–Unberath, Hannes*: The German Law of Torts. Portland, Hart Publishing, 2002. 106–107.; *Hart, Herbert L.A.–Honoré, Anthony*: Causation in the Law. Oxford, Clarendon Press, 1985. 467–478. Ezzel szemben a regularitásra épülő okozatosság, valószínűségi mérce nem kontrafaktuális érvelésen, hanem *közvetlenül általános tételek alkalmazása alapján magyarázza az előzmény és következmény kapcsolatát* (mindennapi vagy szakmai tapasztalat, tudományos tételek, statisztikai valószínűség), és azt az előzményt tekinti oknak, mellyel általában, rendszeresen együtt jár az eredmény. Az elhatárolás egyéb szempontjaira l. *Huoranszki*: i. m. 118–119.

¹⁶ *Honoré*: i. m. 57.

¹⁷ A büntetőjogban használt objektív beszámítási elmélet ezzel rokon, egyik normatív ismérve az, hogy a kérdéses magatartás teremtette-e meg az eredmény bekövetkezésének jogilag helytelenített veszélyét, l. *Burgstaller, Manfred*: Okozati összefüggés és objektív eredménybeszámítás. Magyar Jog 1998. 5. sz. 316.

¹⁸ Így, amikor a jogsértést elkövető személyek gázt hagytak egy folyami bárkában, és az egy villám következtében felrobbant, objektív előrelátható eredmény következett be, *de annak módja* előre nem volt látható, *Johnson v. Kosmos Portland Cement Co.*, 64 F.2d 193 (6 Cir. 1933). Ekkor a valószínűségi vagy az objektív előreláthatósági mérce nem, de a kockázatnövelésre építő mérce alkalmas lehet a felelősség megállapítására, l. *Diamond, John L.*: Cases and Materials on Torts. St. Paul (MN), West Group Publishing, 2001. 257., *Honoré*: i. m. 12.

¹⁹ *Honoré*: i. m. 59.

²⁰ *Burgstaller*: i. m. 318–319.

²¹ Az Európai Unió Bírósága szerint felelősségi feltételként a jogsértő magatartás és a kár között „közvetlen okozati kapcsolatnak” kell lennie pl. C-472-00 P Bizottság v Fresh Marine Company A/S [2003] EBHT I-7541, 25. pont., vagy „kellően közvetlen okozati kapcsolatnak” kell fennállnia, pl. T-193/04 Tillack v Bizottság [2006] EBHT II-3995, 124. pont. A Bíróság esetenként „közvetlen és meghatározó” okról (*cause directe et déterminante*) beszél, pl. T-42/06 Gollnisch v Európai Parlament [2010] EBHT II-0000 (nincs még közzétéve), 113. pont.

²² *Honoré*: i. m. 49. Úgy tűnik, *Grosschmid* ezt az ismérvet is *okazonosító* mércéként használja, *Grosschmid Béni*: Fejezetek kötelmi jogunk köréből I. Pécs, Ponte Press, 2000. 665. (21. j.). A magyar büntetőjogi jogirodalomban is megjelenik, *de mint okszerű mérce: Tokaji* szerint a „távoli, laza összefüggés” az objektív relevancia hiányát jelenti., *Nagy Ferenc–Tokaji Géza*: A magyar büntetőjog általános része. Szeged, JATEPress, 1993. 48., hasonlóan *Földvári*: i. m. 107.

alábbis névleg – rokon az Egyesült Államok magánjogában általánosan alkalmazott „közeli ok” (*proximate cause*) fogalmával, ahol a hátrányos eredmény okának az időben legközelebbi megelőző feltételt kell tekinteni, természetesen számos korrekciós elvnek alávétve.²⁴

8. Az okok rendhagyó jellegén alapuló mérce

Az okok rendhagyó jellegére építő, eredetileg okazonosító tesztet *John Stuart Mill* tételeiből kiindulva *Hart* és *Honoré* hozta elméleti látókörbe, de a joggyakorlatba eddig általánosan nem ment át. A célja az, hogy visszatérjen a mindennapi gondolkodáshoz az okok és feltételek megkülönböztetésénél. Eszerint *egy következmény feltételeinek és okainak megkülönböztetését a mindennapi gondolkodásban a normális és abnormalis (rendhagyó) események ellentéte uralja*. A mindennapi gondolkodás azokat a feltételeket hajlamos oknak tekinteni, melyek az események megszokott rendjétől eltérnek, míg a normális körülményeket pusztán feltételeknek tekinti.²⁵ Ez a mérce elvileg alkalmazhatóvá válhat a jogban az okozatossági kérdések behatárolására, hiszen egy-egy jogesetnél viszonylag kevés rendhagyó elem van (ide értve pl. a jogellenes magatartást is), és a bíróságok elsősorban valóban ezeket a rendhagyó elemeket vizsgálják és értékelik. Tehát az elképzelés alkalmas arra, hogy a bíróságok oksági látókörét leszűkítse. Valószínű azonban, hogy ez a mérce a *conditio sine qua non* okazonosító mérceére épülve válhat hatékonyvá, ahol már nem az okok és feltételek elkülönítésére, hanem az okok közül a jogilag értékelendő okok kiszűrésére szolgálhat.

III.

Néhány közbenső tétel az okozatossági problémák gyakorlati kezeléséhez

1. A fentiekből érzékelhető, hogy az okok azonosításának három stratégiai iránya van: (i) a logikai leveze-

tésre alapozó módszer (szükségyszerűségi mércek); (ii) közvetlenül általános (tudományos, tapasztalati) tételekre alapozó módszer (regularitás – valószínűségi mérce);²⁶ (iii) a konkrét összefüggések egyedi mérlegelésén alapuló, de tartalmilag bizonytalan módszerek (hatóerő, közelség, dominancia stb.). Bár elvileg a mércek többségének vagy okazonosító, vagy okszűrő szerepe van, a gyakorlatban azok keveredhetnek, és vannak mércek, melyeknél nem lehet *in abstracto* következtetni szerepükre.²⁷

2. A fenti mércek értéke a gyakorlatban relatív. Keretet, fogalmakat és segédteteleket nyújtanak a gondolkodásnak, de nem kényszerítik azt, és nem döntenek el ügyeket. Ebben nemcsak a mércek jellegéből adódó fogalmi bizonytalanság játszik szerepet, hanem az is, hogy általában nincs kifejezett szabály, mely a bíróságot valamely mérce kötelező alkalmazására rendelné.

3. Figyelembe kell emellett venni, hogy az okszűrő mércek funkcióját tölthetik be az okozatosságon kívüli, más jogszabályi felelősségi feltételek is (bűnösség, felróhatóság vagy az elkövetési magatartás a büntetőjogban), melyek a konkrét ügyben más oldalról behatárolják a felelősséget, és ezzel egyben kiszűrik azon okokat is, melyek jogi értékelése egyáltalán szükséges. Ráadásul, az önálló okszűrő mércek egyes esetekben kapcsolódhatnak e többi felelősségi feltételhez (pl. az előreláthatóság szempontja).

4. A jogban az oksági érveléseknél sok olyan fogalommal találkozunk, melyeknek a tartalma meghatározatlan, homályos. Így a gyakorlati fogalomhasználat félrevezető lehet. Az „ok” jelzői az okok jogi értékelés céljából történő minősítését (és egyben szűrés elveit) takarhatják. Viszont, amikor például adekvát okról vagy releváns okról van szó egy ítéletben, korántsem biztos, hogy az adekvát okozatossági elméletre vagy az ún. relevancia-elméletre utalnak vele.²⁸ A használt jelzők többértelműsége és homályossága miatt teljesen reménytelen vállalkozás ezeket érdemben egymásra vonatkoztatni.²⁹ Mindig az adott fogalom-

23 Sok esetben kombináltan alkalmazzák, mint „közvetlen és azonnali következmény” (*une suite immédiate et directe* – l. a francia Code Civil, Article 1151.)

24 Vö. *in jure non remota causa sed proxima spectatur*. Valójában a *proximate cause*-nak ma már sokkal általánosabb, metaforikusabb (és egyben meghatározatlanabb) értelme van, elszakadt az időbeni közelségtől. *Honoré*: i. m. 45–46.

25 *Hart-Honoré*: i. m. 33. Híres példájuk szerint, egy erdőtüznél senki nem mondja, hogy a tűz oka az oxigén jelenléte. Ellenben egy oxigénhiányos környezetben végzendő laboratóriumi kísérletnél bekövetkező robbanás esetében, az oxigén (rendellenes) jelenlétét mindenki a robbanás okának fogja tartani, uo. 35. Hasonló nézetet hangoztatott a XIX. században *von Bar* is, l. *Szladits*: i. m. 366., *Hart-Honoré*: i. m. 466.

26 A *conditio sine qua non* mérce és a valószínűségi mérce (regularitás) *Hume* óta a mai napig a két legáltalánosabban elfogadott okazonosító mérce, l. *Hume*: i. m. 74. Nem szabad eltekinteni attól a tényről, hogy egy tényállás megállapításánál például a *conditio sine qua non* mérce és a valószínűségi mérce (regularitás) kombinálódhat, sőt igen sokszor kombinálódik is, az ok azonosítása során, pl. BH 2005. 272. (Szegedi Ítéletábrla Bf. II. 30/2005.), l. 70. jegyzet.

27 A jelenlegi használatban a szükségyszerűség mérceje vagy az okok hatóerejére építő felfogás tipikusan okazonosító mérce, míg az előreláthatósági mérce az okok szűrését szolgálja. Ezzel szemben például az okok rendhagyó jellegére építő felfogás akár okazonosító, akár okszűrő mérceként is elképzelhető.

28 Ez utóbbi elméletre nézve l. *Nagy*: i. m. 115.

29 Az angolszász jogrendszer magánjogában egyfajta zsinórmértéket jelentő *proximate cause* (közeli ok) tartalma teljesen meghatározhatatlan, bármilyen jogpolitikai megfontolást is magában rejt, nem csak időbeni, vagy esetleg térbeni közelséget. *Honoré* meglátása szerint a *proximate cause* tartalmilag teljesen megfelel a francia joggyakorlatban használt „közvetlen ok”, vagy a német joggyakorlatban használt „adekvát ok” kifejezéseknek, *Honoré*: i. m. 4.

használat körülményei döntik el, hogy az *adekvát ok*, a *releváns ok*, a *domináns ok*, a *döntő ok*, a *közeli ok*, a *természetes ok*, az *aktív ok*, az *alapvető ok*, a *közvetlen ok*, az *eredménnyel szerves kapcsolatban álló ok* között van-e egyáltalán valamilyen érdemi különbség, vagy nincs.

5. Mindebből adódik, hogy *egy-egy bírósági ítélet oksági érvelése maga is értelmezésre szorulhat*, mert a használt fogalmak eltakarják azt, hogy ténylegesen milyen mércét használt a bíróság.³⁰

6. Sokszor felhozzák, hogy az általánosan használt *conditio sine qua non* (szükségszerűségi) mércé túl széles körben húzza meg az okok körét egy konkrét eredmény ésszerű vizsgálatához. Ez elvileg így van, de a gyakorlatban ez különösebb problémát ritkán jelent. A bíróságok egy-egy eset megítélésénél legfeljebb néhány okot azonosítanak, és azokat értékelik. *A bíróság oksági látókörébe csak eleve néhány olyan körülmény kerül, mely jó eséllyel szerepet játszik a felelősség meghatározásánál.* Az okok (szükségszerű feltételek) legnagyobb része eszébe sem jut az eljárás résztvevőinek, más részét pedig vagy ösztönösen vagy ésszerűségi alapon kirekesztik az érdemi megfontolásból, mert a felelősség megállapításához, ez amúgy sem járulna hozzá (implicit előszűrés). *A bíróság oksági látókörébe kerülő okok már átestek a felek hivatkozásai vagy a szakértői vélemények, végső soron, pedig a mindennapi, gyakorlati gondolkodás szűrőjén.* (Ebből adódik, hogy az okszerű mércék nem általában szűrik okokat, hanem a bíróság az oksági látókörébe került egy-két azonosított okot teszteli ezen mércék segítségével a jogi felelősség határainak és mértékének meghúzásá végett.)

7. A különböző tényállásoknál az okozati összefüggés létének vizsgálata eltérő problémákat hoz a felszínre. Ebből a szempontból érdemes legalább három alaphelyzetet megkülönböztetni: (i) az előzmény és következmény bekövetkezése térben és időben közeli, és összefüggésük minősége a mindennapi gondolkodás számára átlátható;³¹ (ii) az előzmény és következmény bekövetkezése térben és időben közeli, de összefüggésük minősége a mindennapi gondolkodás számára

nem látható át;³² (iii) az előzmény és következmény bekövetkezése térben és/vagy időben távoli, és *egyéb-ként, vagy ezért* összefüggésük minősége a mindennapi gondolkodás számára nem látható át.³³

A jogesetekben az oksági összefüggések meghatározása alapvetően két eljárási szereplőre hárul: ez a bíró, illetve a szakértő. Szerepük nagyrészt azon oszlik meg, hogy milyen típusú összefüggéseket kell okozatossági szempontból értékelni. A szakértő szerepe itt éppen az, hogy a bíró számára *az ügy tényállási elemeinek egyes összefüggéseit átláthatóvá tegye, és minősítse.* (Viszont az oksági mércék alkalmazása a szakértői véleményekben éppúgy kérdésként merül fel, mint a bíróság által adott oksági érvelésben.) Mivel a jelen tanulmány az okozatosság gyakorlati alapproblémáiról és a bírói oksági érvelések elemzéséről szól, ezért az egyszerűség kedvéért olyan eseteket veszek példának, ahol a tények összefüggései a mindennapi gondolkodás számára átláthatóak, vagy a bírói értékelés alapjául szolgáló szakértői következtetések adottak, és ezért átláthatóvá váltak.³⁴

IV.

Az oksági mércék alkalmazása a magyar bírói gyakorlatban

1. A polgári joggyakorlat és az adekvát kauzalitás

A magyar bírói gyakorlatban a bíróságok ritkán nyilatkoznak meg az okozati összefüggés vizsgálatának módszereiről, a követett stratégiáról. Ennek ellenére az ítéletekből többféle következtetés vonható le.

A magánjogi kártérítési felelősség megítélésénél, az általános bírói gyakorlat szétválasztja a „ténybeli okozatosság” és a „jogi okozatosság” vizsgálatát. Több ítélet arra utal, hogy az előbbinél a *conditio sine qua non* (szükségszerűségi) mércét alkalmazzák, ítéletet alkotva arról az elképzelt helyzetről, amelyben az alperes jogellenes magatartása nem valósul meg.³⁵ Amennyiben az okozatosság megállapítható, *második lépésként az adekvát kauzalitás elméletét alkalmazzák a „jogi oko-*

30 Például az a megállapítás, hogy „a sértett sérülésének természetéből következett a halálos eredmény” önmagában többféle mércére is utalhat (Bács-Kiskun Megyei Bíróság 3. B. 1117/2006/12. 3-H-BJ-2007-12.). Így *szükségszerűségi mércére*, amennyiben a sérülésből szükségszerűen következett az eredmény; vagy *valószínűségi mércére (regularitás)*, amennyiben a megállapítás tapasztalaton vagy tudományos tételeken alapszik; vagy a *hatóerő mércéjéhez hasonló önálló, partikuláris mércéhez*, amennyiben a megállapítás a konkrét összefüggésekben végzett egyedi mérlegelésen, és nem kifejezetten logikai vagy általános tapasztalati tételen nyugszik.

31 Pl. oka volt-e a kerékpáros sértett testi sérülésének, hogy egy gépjármű őt elütötte, BH 1983. 473. (B. törv. IV. 527/1982.)

32 Pl. a bántalmazással fejsérüléseket szenvedett sértett halálának (egyik) oka volt-e a májbetegségéből fakadó fokozott vérékenysége, BH1985. 456. (Legf. Bír. Bf. IV. 68/1985.); vagy az élettársi kapcsolat megszakadásában okként játszott-e szerepet az egyik fél előzetes letartóztatása, Fővárosi Ítéletábrla 9.Pf.21.071/2007/5., FIT-H-PJ-2007-293.

33 Pl. valamilyen tervezési vagy kivitelezési hiba vezetett-e egy uszoda álmennyezetének leszakadásához az átadástól számított nyolc év elteltével, Pécsi Ítéletábrla Gf. IV. 30.231/2009/9., PIT-H-GJ-2010-14.

34 Az okozatossági problémáknak sok leágazása van, melyekben az oksági mércék alkalmazása is sajátos színezetet nyerhet (pl. tárgyi felelősség, mögöttes felelősség, a nem vagyoni kár, mint okozat által felvetett egyedi kérdések, mulasztás problémája, pszichikai okozatosság, stb.) Ehelyütt, e speciális kérdéseket nincs lehetőségem elemezni, magyar nyelven l. ezekre pl. *Szalma*: i. m. 85–87., 159–182.; *Marton*: i. m. 190–200.; illetve *Nagy*: i. m. 118., *Földvári*: i. m. 109.

35 Csak az egyszerűség kedvéért feltételezem, hogy az alperes a jogellenes magatartás kifejtője, ami természetesen nem mindig van így.

zatosság” fennállásának megállapítására.³⁶ A szóhasználatától függetlenül, az a lényeges, hogy a kinyilvánított stratégia mögött valójában milyen mérce érvényesül a konkrét tényállások megítélésénél.

Az adekvát kauzalitás második lépcsős, kifejezett alkalmazásánál legkevesebb négy rendellenes sajátosság figyelhető meg. (i) Sokszor az ítéletekben az adekvát kauzalitás kifejezés használata nem az okozati összefüggés mércéjét (ismérvét) jelöli, hanem az „adekvát” jelző mindössze a maga mindennapi értelmében kapcsolódik az okozatossághoz.³⁷ (ii) Az ítéletek az adekvát kauzalitás alatt gyakran a valószínűségi mérce regularitásra épülő formáját értik, tehát azt, hogy az adott magatartással rendszerint együttjár-e az eredmény, és ez teszi „adekváttá” az okot.³⁸ *Pedig a regularitás a vizsgált körülményt minősítheti okká, és nem a már azonosított okot teszi adekváttá.* Az ellentmondás abból ered, hogy a regularitás valószínűségi mércéje okozonosító, tehát nincs értelme előtte a *conditio sine qua non* (szintén okozonosító, szükségszerűségi) mércét használni. Az igazság az, hogy nem találtam olyan ítéletet, mely az adekvát kauzalitásra a valószínűség-növekedéssel összefüggésben utalt volna, tehát az elméletet eredeti, az okok szűrését szolgáló formájában használta volna. (iii) Van, amikor a bíróság, félreértve a mérce lényegét, az adekvát kauzalitásra olyan kapcsolatként utal, melyben *egy magatartás alkalmas egy eredmény létrehozására* (l. alább).³⁹ (iv) Zavar észlelhető, amikor az adekvát kauzalitás mércéjét valódi szűrőfeltételként, tudatosan használják. Például több, egészségügyi szolgáltatással kapcsolatos kártérítési ügyben a bíróságok, *miután a ténybeli okozatosságot megállapították,*

második lépésként az adekvát kauzalitás alatt azt vizsgálják, hogy a „kár akkor is bekövetkezett volna-e, ha az orvos kellően gondos magatartást tanúsít”.⁴⁰ Kérdés azonban, mit vizsgáltak az első lépésben, a „ténybeli okozatosság” megállapításánál, ha az adekvát kauzalitás vizsgálatánál próbálják elemezni azt a helyzetet, amikor a rendhagyó (jogellenes) magatartás nem valósul meg. A jogellenes magatartástól való elvonatkoztatás, ugyanis arra keres választ, hogy anélkül is bekövetkezett volna-e az eredmény, tehát szükségszerű feltétele-e (*conditio sine qua non*) vagy sem a jogellenes magatartás a bekövetkezett eredménynek, kárnak. Ez pedig az okozonosító szükségszerűségi mérce, és nem az adekvát kauzalitás mércéje.⁴¹

2. Aggályos oksági érvek a polgári joggyakorlatban

2.1. A bíróságok számos esetben kifejezetten eltérnek a kinyilvánított kétlépcsős (feltételek egyenértékűsége, majd adekvát kauzalitás) oksági vizsgálatól.⁴² Sok esetben pusztán *a relevanciára építenek*, aminek a tartalma viszont meglehetősen meghatározatlan.⁴³ Érdemes ennek szemléltetésére a következőket kiemelni. A Debreceni Ítéltábla előtti ügyben az volt a kérdés, mennyiben felelős egy személygépkocsi tulajdonosa azért a kárért, melyet az a személy okozott a gépjárművel, akinek átengedte a használatát. Az ítéltábla olyan levezetést adott, hogy az okozati összefüggés akkor állapítható meg, ha a felróható magatartás *releváns kapcsolatban van a kárral; jogilag relevánsnak pedig azt az okot tekintti, mely szervesen összefügg az eredménnyel.*⁴⁴

- 36 Ennek világos alapvetése látszik a következő határozatokban, pl. Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.166/2008/5., SZIT-H-PJ-2008-80.; Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 2.P.20.158/2010/3., 16-H-PJ-2010-20.; Fővárosi Bíróság 33. P/P.III.20.593/2006/61., 1-H-PJ-2009-674. (Ezek az elvek hasonlóak ahhoz, melyet az osztrák vagy a német bíróságok alkalmaznak polgári kártérítési ügyekben.) Ugyanakkor rendkívül erős érvek szólnak amellett, hogy *nincs „jogi okozatosság”*. Az ok fogalma egységes, és az okozatosság a jogban is csak ténybeli kérdés lehet, l. *Szladits*: i. m. 370–371. A „jogi okozatosság”, mint az azonosított okok megszürése utaló, de elhibázott terminus, legfeljebb olyasmint jelölhet, hogy a felelősség megállapítása során az egyes okok eltérően értékelendők.
- 37 Van, amikor a bíróság az adekvát kauzalitás alatt egyszerűen magát az okozati összefüggést érti, olyan szövegösszefüggésben, hogy a konkrét tényállás alapján hiányzott az okozati összefüggés („adekvát” kauzalitás), ami alperes felelősségének megállapításához szükséges lett volna. Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.042/2010/4., DIT-H-PJ-2010-95. Van, amikor hivatkozott ugyan a bíróság az adekvát oksági kapcsolat hiányára, de az nem derült ki a határozatból, hogy milyen mércét alkalmazott e következtetés levonására. Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.135/2009/4., SZIT-H-PJ-2009-70.
- 38 L. pl. Fővárosi Bíróság 33. P/P. III. 20.593/2006/61., 1-H-PJ-2009-674. Hasonlóan a szakirodalomban *Fézer Tamás*: Az okozati összefüggés értelmezésének változatai az európai államok kártérítési jogában. *Collega* 2006. 2–3. sz. 129. (l. még 3. és 15. sz. jegyzet).
- 39 Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 6.P.20.536/2007/38., 9-H-PJ-2008-5.
- 40 Fővárosi Bíróság 33. P/P. III. 20.593/2006/61., 1-H-PJ-2009-674.; Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 9.P.20.421/2005/46., 16-H-PJ-2007-38., és 2.P.20.245/2008/21., 16-H-PJ-2009-61.
- 41 Ezek a problémák, a szakirodalmi háttérrel tekintve, érthetőek. *Fuglinszky* áttekintéséből kiderül, hogy a magyar magánjogi szakirodalomban az adekvát kauzalitás ernyője alatt (vagy „kíséítő” elveként) felbukkannak a rendhagyó következmény és a közvetlen következmény mércéi, az előreláthatósági és a megsértett norma védelmi körén alapuló mércék, valamint a valószínűségi (regularitási) mérce is, *Fuglinszky*: i. m. 235–238.
- 42 Így megjelenik a *szükségszerű következmény mércéje*, mely a feltételek egyenértékűsége mellett a másik, bár ritkán alkalmazott szükségszerűségi mérce (l. az előbbieken), pl. Győri Ítéltábla, GYIT-H-PJ-2009-37. Hasonlóan, egyes esetekben a bíróságok a *vizsgált magatartás természetére alapoznak* az oksági érvelésben (pl. személyiségi jogi perekben), mely nem szükségszerűségi, hanem a hatóerő mércéjéhez hasonló önálló, partikuláris okozonosító mérce, pl. Debreceni Ítéltábla, Pf. II. 20.312/2008/7., DIT-H-PJ-2008-118. és Pf.II.20.053/2009/5., DIT-H-PJ-2009-41.
- 43 Megjegyzendő, hogy a Legfelsőbb Bíróság egyik polgári felülvizsgálati tanácsa egy időben ragaszkodott ahhoz, hogy az általános deliktuális felelősségnél (Ptk. 339. § (1) bek.) a felróható magatartás és a kár között „releváns *okozati összefüggésnek*” kell fennállni. BH 2002. 352. (Legf. Bír. Pfv. IV. 20.100/2000.); EBH 2002. 626. (Legf. Bír. Pfv. IV. 21.910/2001.); BH 2002. 305. (Legf. Bír. Pfv. IV. 20.642/2000.); 2002. 222. (Legf. Bír. Pfv. IV. 22.167/1999.). Ez nem nagyon illik a jogszöveghez, mert az csak „okozásról” és nem „releváns okozásról” szól. Nem nagyon illik az adekvát kauzalitás mércéjéhez sem, mert ott adekvát (és nem releváns) okozati összefüggés kell. Rádadásul az adott összefüggésekben nem derült ki, mi lehet e relevancia általános fogalmi tartalma. Mára, újra egyszerűen okozati összefüggés a feltétel, l. pl. 1/2008. PJE határozat V. pont.
- 44 Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20.393/2007/6., DIT-H-PJ-2007-39., mely ügyben közvetett károkozás kérdése merült fel. Ugyanez a fogalomhasználat (releváns *kapcsolat és szerves összefüggés*) figyelhető meg a Veszprém Megyei Bíróságnál, ugyancsak közvetett károkozással kapcsolatos ügyben, Veszprém Megyei Bíróság 2.Pf.20.192/2007/3., 19-H-PJ-2007-7. Ennek szakirodalmi háttérére l. *Fuglinszky*: i. m. 236–238.

A „relevancia” kifejezés mögött valószínűleg hiábavaló keresni az elsősorban a büntetőjogban ismert relevancia-elméletet. A bíróság szerint az adott ügyben a relevanciának (szerves összefüggésnek) a feltétele az „eredmény konkrét előreláthatósága”. Ez az előreláthatósági mérce behozatalát jelenti.⁴⁵ Viszont egy másik ügyben, ugyanez a bíróság releváns ok alatt azt értette, „ami a kártérítés szankciójával befolyásolható, amivel szemben a kártérítés prevenció hatást fejthet ki”.⁴⁶ Tehát az ok relevanciája alatt ugyanaz a bíróság többféle tesztet is alkalmaz, felretéve egyben az adekvát kauzalitást, mely az objektív valószínűség növekedésére épül.⁴⁷

2.2. Azt, hogy mennyire nehéz a bírói gyakorlatot behatárolni okozatossági kérdésekben, jól mutatja egy másik határozat, mely az ok relevanciája alatt megint egészen mást értett, mint az előbbieken hivatkozott ítélet, és ráadásul azzal szemben, a relevancia kérdését bevonja az adekvát kauzalitás alá. A Hajdú-Bihar Megyei Bíróság az adott ügyben az okozati összefüggés hiányát állapította meg, és ennek négy indokát sorolta fel: „1. az okozati összefüggés szerfölött távoli és laza, 2. ésszerűen, a gyakorlati tapasztalatok és a formális logika alapján nem előre látható, 3. nem releváns, azaz az események rendszerinti lefolyása mellett az általános tapasztalat szerint nem alkalmas a perbeli káreredmény létrehozására (adekvát kauzalitás), és 4. nem teljes bizonyosságú.”⁴⁸ A bíróság itt a 3. pontban az oksági relevanciát nem az előreláthatóságra, és nem is a prevenció elvére vonatkoztatta, mint az ítélet, hanem egészen másra. Ez, az „alkalmassági mérce” (?) tehát már az oksági relevancia harmadik, azonosítható felfogása, (mely első pillantásra is kérdésesnek tűnik, l. alább).

2.3. Érdeemes továbbmenve, ezt az érvelést megvizsgálni, ugyanis előjönnek tipikus problémák és zavarok, melyek a bírói gyakorlatban az oksági érveléseket esetenként körülengik; ráadásul a megyei bíróság ok-

ságra vonatkozó érveit, az ítélet tábla kifejezetten, a Legfelsőbb Bíróság pedig hallgatólagosan jóvá is hagyta.⁴⁹ (i) Az első probléma, hogy van-e egyáltalán a bíróság szerint okozati összefüggés. Az 1. és 4. érv szerint van, viszont a 3. érv szerint nincs, mert a magatartás nem alkalmas a káreredmény létrehozására, tehát a magatartás az eredménynek nem csak nem szükségszerű, de nem is valószínű feltétele. (ii) A második probléma, hogy az előreláthatósági feltételhez nem köthető az okozati összefüggés létének eldöntése (2. pont), ugyanis ez nem lehet okozatosító mérce, csak a már azonosított ok értékelésében játszhat szerepet. (iii) A harmadik probléma, hogy a bíróság az adekvát kauzalitáshoz valamiféle alkalmassági mérce-t kapcsolt („alkalmas a perbeli eredmény létrehozására”),⁵⁰ viszont ez így aligha fog helyt (l. alább).

Az adekvát kauzalitás magvát képező (valószínűség-növekedési) mérce okszűrő mérce,⁵¹ mely elvileg a második lépcsőben kapcsolódik a vizsgálat megelőző szakaszában alkalmazott okozatosító szükségszerűségi mérce-hez, (bár a feltételek egyenértékűsége nem jelenik meg az ítéletben). Ebből kiindulva, amennyiben a kérdéses magatartás szükségszerű feltétele (azaz oka) az eredménynek, aligha lehet a második lépcsőben megállapítani az adekvát kauzalitást vizsgálva, hogy az nem alkalmas az eredmény előidézésére. Ugyanis ebben az esetben nem lehetne már szükségszerű feltétele sem az eredménynek, tehát eleve oknak sem minősülne, így már sor sem kerülhetne adekvátosságának vizsgálatára.

2.4. Sokszor előfordul, hogy a bíróság nem hivatkozik a szükségszerűségi mérce-re, illetve az adekvát kauzalitásra, hanem közvetlenül azt vizsgálja, hogy a kérdéses magatartás alkalmas-e az eredmény létrehozására. Ezt tette például a Fővárosi Ítélet tábla, és a relevancia alá vonva nevezte az ilyen „alkalmas” okot meghatározó oknak, vagy egy másik ítélet tábla, mely az ilyen „alkalmas” okot közvetlenül releváns oknak nevezte.⁵²

45 A nyilvánvaló aggály az, hogy az előreláthatóság csak okszűrő mérce: ugyanis az előreláthatóság nem alapozhat meg okozati összefüggést, az ok fogalmának nem lehet eleme az előreláthatóság. További probléma, hogy a bíróság itt láthatóan a gépkocsi tulajdonosnál a szubjektív előreláthatóságra utalt, ami viszont nem okozatossági, hanem felrögzítési kérdés; (önálló okszűrő mérceként legfeljebb az objektív előreláthatóság jön figyelembe).

46 Debreceni Ítélet tábla Pf. II. 20.121/2008/11., DIT-H-PJ-2008-128.; (a Legfelsőbb Bíróság az ítéletet teljes egészében jóváhagyta Pfv. V.21.640/2008/6., LB-H-PJ-2008-397.). A prevenció elve egyébként legitím érv lehet a felelősségtelepítésnél, de normatív értékelésként az okozatossághoz nem sok köze van, l. pl. Szladits: i. m. 375. Viszont Eörsi egy helyen az ok relevanciáját a prevencióhoz köti, Eörsi: i. m. 271.

47 A bíróság végül megállapította, hogy „a gépjármű használatának átengedése nem szükségszerűen és nem előreláthatóan vezetett az ... okozott kár bekövetkezéséhez.” Ez újra rámutat bizonyos módszertani problémára. Amennyiben a gépjármű átengedése nem szükségszerűen vezetett a kárhoz (az nem *conditio sine qua non*), akkor a „ténybeli okozatosság” sem áll fenn, tehát egyáltalán nem kellett volna alkalmazni az előreláthatósági mérce-t (ugyanis, ha a gépjármű átengedése nem oka a kárnak, akkor mindegy, hogy releváns-e). Az elképzelhető, hogy a bíróság nem a szükségszerűségi mérce alapján állapította meg azt, hogy a kérdéses magatartás oknak minősül, és ezért vizsgálta az előreláthatóságot, de az nem derül ki az ítéletből, hogy akkor milyen más, okozatosító mérce-t alkalmazott a relevancia leple alatt (pl. hatóerő?).

48 Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 6.P.20.536/2007/38., 9-H-PJ-2008-5.

49 Debreceni Ítélet tábla Pf. II.20.220/2008/6., DIT-H-PJ-2008-79.; Legfelsőbb Bíróság Pfv. V.21.619/2008/4., LB-H-PJ-2008-373.

50 Megjegyzendő, hogy Marton is beleszötte az alkalmasságot (és az előreláthatóságot) az adekvát okozatossági tanról adott értelmezésébe, ami nehezen érthető és indokolható, Marton: i. m. 125.

51 Az adekvát kauzalitás a jogban használt eredeti formájában okszűrő. A pontosság kedvéért megjegyzendő, hogy a metafizikában a valószínűség növekedésére építő mérce okozatosító mérceként működik, amennyiben egy indeterminisztikus világképből indulunk ki, és így próbálunk oksági összefüggést megragadni, bővebben l. Huoranszki: i. m. 118–119.

52 „Az oksági láncolatban az a meghatározó ok, amely az események rendszerinti lefolyása mellett – az általános élettapasztalat szerint – alkalmas az eredmény létrehozására.” Fővárosi Ítélet tábla 4.Pf.20.872/2010/3. FIT-H-PJ-2010-650., és „Releváns az ok, ha az esemény rendszerinti lefolyása mellett alkalmas az eredmény létrehozására.” Szegedi Ítélet tábla Pf. III.20.184/2009/9. SZIT-H-PJ-2009-100. Azonban, lehetséges olyan ok, mely nem alkalmas az eredmény létrehozására?

Az ilyen „alkalmassági teszt” nem elismert a szakirodalomban, és teljes joggal. Ugyanis az, hogy egy esemény általában *alkalmas* egy másik esemény előidézésére, még nem alapoz meg oksági kapcsolatot, és nem teszi okká az előzményt. (Az ítéletek alapján nem a perbeli konkrét események, hanem eseménytípusok közötti kapcsolatokról van szó.) Az alkalmasság csak tiszta potencialitás és nem aktualitás, és nem használható oksági viszony megalapozására partikuláris összefüggésekben. Az teljesen rendben lenne, ha meghatározó oknak vagy releváns oknak azt tekintenék a bíróságok a valószínűségi okozonosító mércét alkalmazván, hogy a vizsgált magatartással, mint az eredmény előzményével, *rendszerint együtt jár-e* a vizsgált eredmény (*regularitás* – tapasztalat, tudományos tételek vagy statisztikai valószínűség alapján). Ez viszont valószínűségi, és nem alkalmassági kérdés.

3. Oksági mércék a magyar büntető joggyakorlatban

A büntetőügyek vonatkozásában a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy az ítélezési gyakorlatban általánosan elfogadott a feltételek egyenértékűségének elve, ahol minden szükségszerű feltétel egyenértékűnek, és egyben oknak minősül.⁵³ Úgy tűnik, hogy *ez a vezető okozonosító mérce*.

Köztudott, hogy a *conditio sine qua non* mérce alapján számtalan körülmény minősülhet egy eredmény okának. Ezért alapvető kérdés, hogy a bíróságok *milyen okszűrő mércével szűkítik az így azonosítható okok széles körét*. Úgy tűnik, hogy általános és világos elvek nem alakultak ki a bírói gyakorlatban. Látszólag működik az a feltételezés, hogy az egyéb felelősségi feltételek (pl. bűnösség, felróhatóság) alkalmazása leszűkítik a jogilag értékelhető okok körét, és nincs szükség önálló okszűrő mércék alkalmazására. Ez azonban nem mindig van így, és az esetekből látható, hogy vannak olyan érvelések, melyek ténylegesen az okszűrő mércék szerepét helyettesítik (pl. okozati lánc megszakadásának fikciója).

Ennek ellenére úgy tűnik, hogy nincs olyan okszűrő mérce, melynek alkalmazása eleve kizárt lenne.⁵⁴ A Nógrád Megyei Bíróság például nem zárja ki az *objektív beszámítási elmélet* alkalmazását sem, de hangsúlyozza, hogy az okozatosság megállapításának első lépcsője ekkor is a szükségszerű feltételek vizsgálata.⁵⁵ Sok

esetben hivatkoznak a bíróságok büntető ügyekben „releváns *okokra*”, melyek összefonódhatnak a felelőség más feltételeivel (gondatlanság). Nem lehet azonban látni valamely önálló okszűrő mérce következetes alkalmazását, és a bíróságok inkább ösztönösen vagy rejtetten, semmint kinyilvánított módszerek alapján szűkítik le az okok körét a jogilag értékelhető okokra.

Mindazonáltal, a *conditio sine qua non* mérce *büntetőügyekben sem kizárólagos okozonosító mérce*. (i) Az előzőekből kiderült, hogy a szakértői vélemények általában az okozonosító valószínűségi mércét (*regularitás*) alkalmazják, és a szakmai tapasztalatra, tudományos tételekre vagy statisztikai valószínűségekre támaszkodnak. Így az ezek alapján megállapított tényállások is legalább részben a valószínűségi mércén alapulnak. Emellett, a bíróság által megállapított okozati összefüggés sem feltétlenül a *conditio sine qua non* mércén alapszik. Így a bíróság a saját oksági érvelésében is alkalmazhatja a valószínűségi mércét, és a bíróság tapasztalatára támaszkodva állapíthat meg oksági viszonyt például egy magatartás és egy testi sérülés között.⁵⁶ (ii) Más mérce alkalmazására példa azon ítélethely, ahol a bíróság megállapítja, miszerint az okozati láncolatnak büntetőjogi szempontból történő vizsgálatánál, értékelésénél alapvetően az az irányadó, hogy egy adott, végső fokon bekövetkezett jelenség, *eredmény szükségszerű következménye-e* a jog eszközeivel szabályozott emberi magatartásnak, mint oknak.⁵⁷ Ez viszont nem a *conditio sine qua non* teszt, hanem a másik, ritkán alkalmazott szükségszerűségi mérce, mely *az eredményt egy előzmény szükségszerű következményének tekinti*, és így azonosítja az előzményt, mint okot. (iii) Ugyancsak más mérce, amikor *a bíróság a magatartás „hatásosságára” alapozza az oksági viszonyt* (l. a hatóerő mércéje),⁵⁸ vagy *valamely körülmény természetéből vezeti le a következményt*.⁵⁹

Megjegyzendő, hogy vannak olyan ügyek, amikor egyszerűen nem látható, hogy a bíróság milyen alapon minősít egy összefüggő körülményt oknak, azaz *tiszta-zatlan, milyen okozonosító mércét alkalmaz*. Így az egyik ügyben, amelyben a személygépkocsit vezető vádlott gondatlanul okozott halálos közúti balesetet kijelölt gyalogátkelőhelyen, a bíróság megállapította, hogy *nincs okozati összefüggésben a balesettel* a gyalogos sértett szabályszegő magatartása, miszerint körültekintés nélkül, váratlanul és féktávolságon belül szaladt ki a számára egyébként elsőbbséget biztosító gyalogátkelőhelyre.⁶⁰ Rejtély, hogy a bíróság itt milyen okozo-

53 BH 1993. 7. (B. törv. IV: 481/1991.)

54 Bár az *adekvát kauzalitás elméletének*, illetve a valószínűség-növekedés mércéjének – legalábbis kifejezetten – nem látni nyomát az elérhető büntető határozatokban – szemben a polgári ügyekben tett utalásokkal.

55 BH 2000. 480. (Nógrád Megyei Bíróság Bf. 202/1999.) Nem világos azonban, hogy az elmélet mely változatára utalt a bíróság.

56 BH 2005. 272. (Szegedi Ítéletábla Bf. II. 30/2005.)

57 BH1987. 299. (B. törv. IV. 128/1987.)

58 Pl. amikor a felbujtás tükrében vizsgált magatartás hatásosságán alapul, hogy az okává válik-e az elkövetői magatartásnak, l. Legfelsőbb Bíróság Bfv.III.572/2009/6. LB-H-BJ-2009-162.

59 Így például az, hogy a sértett sérülésének természetéből következett a halálos eredmény egy önálló, partikuláris okozonosító mérce alkalmazását jelentette, Bács-Kiskun Megyei Bíróság 3. B. 1117/2006/12. 3-H-BJ-2007-12. Itt, hasonlóan a hatóerő mércéjéhez, a bíróság az oksági viszonyt pusztán a partikuláris körülmény jellegére alapozta.

60 BH1995. 7. (Vas Megyei Bíróság Bf. 15/1994.)

nosító mércét alkalmazott, mert a *conditio sine qua non* mérce alapján aligha juthatott ilyen következtetésre.

Mivel a *conditio sine qua non* mérce általánosabban, és esetenként tudatosan alkalmazott okazonosító módszer, szükséges néhány problémát külön kiemelni használatával összefüggésben.

4. A *conditio sine qua non* mérce aggályos alkalmazása büntetőügyekben

4.1. Érdemes e tekintetben először egy típusügyet számba venni. A vádlott a megengedett legnagyobb sebességet túllépve, de elsőbbséggel védett úton hajtott be tehergépkocsival a kereszteződésbe, ahol ütközött egy másik, az elsőbbséget meg nem adó gépjárművel, amelyben az egyik utas életét veszítette. Amennyiben a vádlott csupán a megengedett legnagyobb sebességgel halad (30 km/h), akkor is csupán vészfékezéssel kerülhetne volna el a balesetet. Mivel a vádlottnak nem volt kötelezettsége, hogy vészfékezésre készüljön fel, ezért a bíróság szerint a sebességtúllépés (51–58 km/h) nem volt releváns oka a sértett halálának, és okozati összefüggés hiánya miatt a bíróság felmentette a vádlottat halálos közúti baleset gondatlan okozásának vétsége alól.⁶¹

Arra a kérdésre keresve a választ, hogy a vádlott magatartása valóban oka volt-e a balesetnek vagy sem, a bíróság a *conditio sine qua non* mércét alkalmazva, a cselekmény jogellenességétől próbált elvonatkoztatni.⁶² Abból indult ki, hogy a vádlott csak a megengedett legnagyobb sebességgel hajtott, és így vizsgálta az eredmény bekövetkezésének kérdését.⁶³ Itt azonban van egy lényeges nehézség: amennyiben a vádlott csak a megengedett sebességgel, tehát lassabban halad már a kereszteződés előtt, akkor nem ért volna oda az ütközési ponthoz, tehát nem következett volna be a

baleset. Ezt a bíróság azzal söpörte félre, hogy erre az eshetőségre nincs adat, így a szakértői vélemény alapján a másik jármű észlelésének időpontjában feltételezte a megengedett legnagyobb sebességet. Még ekkor sem feltétlenül következett volna be a baleset (vészfékezés lehetősége), de a bíróság itt behozott egy jogi értékelést (nincs jogi kötelezettség a vészfékezésre) és így vonta le azt a következtetést, hogy a vádlott jogszerű magatartása esetén is bekövetkezett volna a baleset.

A kontrafaktuális (tényellentétes) érvelés eredendően spekulatív és bizonytalan jellegére a bíróság okfejtésének három jellegzetes vonása rámutat. (i) A bíróság a kontrafaktuális érvelésben egyszerűen figyelmen kívül hagyott egy ésszerű alternatívát (megengedett sebességgel a vádlott nem ért volna oda a baleset helyszínére). (ii) A vészfékezés ténybeli lehetőségét jogi értékeléssel zárta ki (nincs vádlotti kötelezettség erre), ami megengedhetetlen, hiszen a szükségszerűségi mércét alkalmazva tényeket és lehetőségeket kell mérlegelnie a bíróságnak, és itt a vészfékezés, mint jogszerű magatartás lehetősége fennállt. (iii) Nem tűnik ki a szövegből annak mérlegelése, hogy vajon a megengedett sebesség mellett történő ütközésnél a halálos eredmény (és nem pusztán a baleset) bekövetkezett volna.⁶⁴ E problémák ellenére is érthető, hogy a kontrafaktuális érvelésre alapozott következtetésekre jellemző eredendő bizonytalanságot a bíróság igyekszik kiküszöbölni. Ezt azonban legtöbbször nem lehet, és legjobb a módszer bizonytalanságaival szembenézni.⁶⁵

4.2. Végső fokon, az eredendő oksági bizonytalanságokat nem az okozati összefüggés keretében, hanem az egyéb felelősségi feltételek alkalmazása során, illetve önálló okszerű mércék alkalmazásával lehet javítani (mely utóbbinak nem nagyon van nyoma a büntető

61 BH 2007. 74. (Legf. Bír. Bfv. II. 199/2005.); (az elsőbbséget meg nem adó másik vádlott felelőssége megállt). Tekintsünk most itt el attól, hogy az okozati összefüggés hiánya az „ok” hiányára alapítható, és nem a „releváns ok” hiányára. A vádlott jogellenes magatartása attól még lehetett oka a balesetnek, hogy ez nem volt valamilyen alapon releváns vagy jogilag értékelendő oka annak.

62 A feltétel szükségszerűségét tesztelve, a bíróságnak „gondolatban ki kell hagyni a cselekményt, és ezt követően vizsgálni kell, hogy így is bekövetkezne-e az eredmény, vagy pedig az elmaradna.” BH 2000. 480. (Nógrád Megyei Bíróság Bf. 202/999.) A jogi közbeszédben erre a gondolati műveletre használt „hipotetikus elimináció” pontatlan. Egyrészt nem hipotézis felállításáról van szó, hanem egy tényellentétes (kontrafaktuális) feltevésen alapuló érvelésről. Másrészt, legtöbbször nincs „elimináció” sem, csak a megtörtént magatartás helyettesítése egy másik magatartással. Elvileg ugyan két út létezik: vagy az egész cselekménytől kell elvonatkoztatni (pl. a vádlott nem is vezetett ott és akkor), vagy csak a cselekmény jogellenes jellegétől (azaz jogszerű vádlotti magatartást feltételezni). Ennek a gondolati műveletnek ez az egyik alapproblémája. Ma már elfogadott, hogy nem lehet elvonatkoztatni a vádlott jelenlététől, és teljes egészében a vádlott magatartásától sem. (Ha a vádlott jelenlététől is elvonatkoztatunk, nagyobb valószínűséggel lehet megállapítani, hogy a vádlott magatartása oka volt az eredménynek, azonban tágabb spekulációnak nyit teret, hiszen az ő helyén más gépjármű is előfordulhatott volna a kereszteződésben az adott pillanatban.) Ahol lehet, csak a vádlott magatartásának jogellenességétől kell elvonatkoztatni, tehát jogszerű magatartást feltételezni az adott körülmények között (Ez a jogellenességen alapuló felelősség vizsgálatánál működik.) Viszont van, amikor az elkövetési magatartásból nem lehet „kivonni” a jogellenességet (pl. a terhelt fejbe vágja a sértettet, Fővárosi Bíróság 6.B.563/2005/11.) Ekkor a jogellenes magatartáshoz legközelebb eső, jogszerű magatartással kell helyettesíteni a jogsértő magatartást. (A bizonytalanság nagy: sokféle elképzelt magatartással helyettesíthető az, hogy a terhelt fejbe vágja a sértettet). A problémára l. *Hart-Honoré*: i. m. 453–455.

63 A tét az, hogy amennyiben kisebb sebességgel elkerülhető lett volna a baleset, akkor a jogellenes cselekmény szükségszerű feltételévé válik a halálos balesetnek, l. BH1995. 690. (Legf. Bír. Bfv. IV. 2693/1994.), ahol azonos típusú ügyben megállt a gyorshajtó felelőssége.

64 Ráadásul az alsóbb bíróságok egyaránt megállapították az okozati összefüggést. Mivel az okozati összefüggés léte a ténykérdésekhez tartozik, a felülvizsgálat során ezt kellett volna kiindulópontnak venni, l. erre BH 2004. 102. (Legf. Bír. Bfv. I. 2586/2001.). Viszont az, hogy egy-egy oknak mi a jogi értéke, már a jogkérdések körébe tartozik.

65 Több vész el a réven, mint a vámon, ha a bizonytalanság kiküszöbölésének ára az, hogy az oksági érvelés következtetlenné, és támadhatóvá válik. Hasonló típusú ügy sokkal szerencsésebb kezelésére ott van példaként a BH 2001. 511. számú jogeset, ahol az alsóbb bíróság által megállapított okozati összefüggést a bíróság nem bántotta, de megállapította a gondatlanság hiányát (Legfelsőbb Bíróság Bfv. I. 614/2000.).

bírósági gyakorlatban). A követendő stratégiát jól mutatják azon közlekedési büntetőügyek, ahol a súlyos sérülés vagy a halálos eredmény jelentős mértékben annak tudható be, hogy a sértett nem kapcsolta be a biztonsági övet. E jelentős együtttható ok ellenére, a bírói gyakorlat szerint nem lehet ugyan a balesetet okozó magatartás és az eredmény között az okozati összefüggés hiányát megállapítani,⁶⁶ viszont az eredmény tekintetében az előreláthatóság hiánya kizárhatja a gondatlanságot is.⁶⁷

4.3. A mérce alkalmazásának bizonytalanságai sem indokolják egyes esetekben a bíróságok nehezen védhető következtetéseit a szükséges feltételek meghatározásánál. Egy ügy igen furcsa eredményt hozott annyiban, hogy mind az alsóbb, mind a felsőbb bíróság tévedett a mérce alkalmazásánál, de homlokegyenest ellenkező irányban: az eredményben szerepet játszó két kiemelt ok egyikét az alsóbb, a másikat a felsőbb bíróság nem tekintette oknak, de mindkettőt egyik sem. Az ügyben azt kellett megítélni, hogy egy közlekedési balesetet okozó vádlott felelős-e a sértett kulcscsontjának töréséért, ha a kulcscsont egy korábbi törés miatt még nem forrt össze, és ennek tulajdonítható, hogy a balesetben elszenvedett kisebb, tompa ütés miatt újra eltört.⁶⁸ A másodfokon eljáró megyei bíróság arra a következtetésre jutott, hogy hiányzik az okozati összefüggés a baleset és az elmozdulásos kulcscsont-törés között, ugyanis a szakértői vélemény alapján, egy egészséges kulcscsont nem tört volna el a baleset következtében elszenvedett tompa ütés következtében. Ez nem lehet megalapozott, hiszen mindentől függetlenül, a baleset nélkül nem tört volna el újra a csont, tehát az egyértelműen szükséges feltétele, azaz oka volt az újabb csontsérülésnek, így nem lehet az okozati összefüggés hiányára alapítani a következtetést.

A Legfelsőbb Bíróság is így vélte, és arra jutott, hogy a baleset (vádlotti magatartás) oka volt a csonttörésnek, viszont szerinte *a korábbi törés ennek nem oka, csak egyszerű közreható feltétele*. Ez aggályos, mert

a megállapított tényállás szerint, egy egészséges kulcscsont nem sérült volna a baleset miatt. Ez azt jelenti, hogy a kulcscsont adott állapota *szükségszerű feltétele volt az eredménynek*, tehát egyben oka is.⁶⁹

4.4. A szükségszerűségi mérce alkalmazása alapvetően a kontrafaktuális érvelés és a megállapított tények viszonyán nyugszik. *A tények átértelmezése vagy minősítése befolyásolja az oksági következtetés tartalmát is*. Erre jól rámutat azon ügy, melyben a bíróság nem tekintette a többszörösen szabályt szegő, gépjárművet vezető vádlott által előidézett baleset egyik, felelősségcsökkentő okának (szükségszerű feltételének) azt, hogy a balesetben életét vesztő kerékpáros a kerékpárjáról le nem szállva, szabálytalanul hajtott át a kijelölt gyalogátkelőhelyen 12–16 km/h sebességgel, mert a kerékpár sebessége „összevethető *egy gyorsan haladó gyalogos*” sebességével. A kerékpáros sebességének, mint ténynek a minősítése (értelmezése) döntő az oksági viszony szempontjából. Amellett, hogy az „összevethető” melléknévi igenév itt nem sokat mond, ez a sebesség *már legalább egy futó gyalogos sebességének felel meg*. Azonban ekkor már aligha lehetne szokásosnak tekinteni a sértetti magatartást, és az is szükségszerű feltételévé, felelősségcsökkentő okává válna a balesetnek.⁷⁰

A különböző mércék oksági érvelésekben történő alkalmazása, csak bevezetést jelent az okozatosság mélyebb jogi problémáiba, melyeket a többes okozás, a több, együtttható ok értékelése vet fel. Ez azonban már külön elemzés tárgya.

V. Összegzés

Az okozatossági ismérvek alkalmazásának gyakorlatai alapproblémáit a magyar bírói gyakorlat kis szeletén keresztül tudtam érzékelteni. E vizsgálat az alábbi *következtetések* irányába mutat.

(i) A joggyakorlat érdemi elemzését és értékelését

66 BH 1993. 7. (B. törv. IV: 481/1991.)

67 Pl. BH 2000. 480. (Nógrád Megyei Bíróság Bf. 202/999.), ahol a szakértő – érthetően – nem tudta megállapítani, hogy a biztonsági öv bekapcsolása esetén bekövetkezett volna-e a sértett halála. Vö. az előzőekkel: a magánjogi felelősség vizsgálatánál az (objektív) előreláthatóság okszerű mérce lehet.

68 EBH 2005. 1291. (Legf. Bír. Bfv. II. 1124/2004.)

69 A szükségszerű feltétel létének vagy hiányának sajátos felfogását tükrözi egy másik eset. Itt a három vádlott durván bántalmazta a sértettet, aki ezután állapota miatt járásra sem nagyon volt képes. Ezután I. r. és III. r. vádlott segíteni akart neki az ágyához eljutni, azonban útközben elengedték, a sértett elesett és halált eredményező sérülést (csigolyatörés) szenvedett. A bíróság megállapította, *hogy nincs okozati összefüggés a II. r. vádlott magatartása (durva bántalmazás) és a sértett halála között*. Ez a következtetés a *conditio sine qua non mérce* tükrében kérdeményes: a mindennapi gondolkodás alapján, aligha vonható kétségbe, hogy a bántalmazás szükséges feltétele (oka) volt a halálos eredménynek, ugyanis a bántalmazás vezetett a sértett gyenge állapotához, melynek következtében nem tudott járni (*causa causae est causa causati*), BH 1994. 641. (Legf. Bír. Bf. V. 2412/1993.)

70 EBH 2007. 1587. (Legf. Bír. Bfv. II. 601/2006. – megjegyzendő, az alsóbbfokú bíróság azt állapította meg, hogy „csekély mértékben haladta meg” a kerékpáros sebessége egy gyorsan haladó gyalogost.) Hasonló kérdést felvető ügy volt, amikor a vádlott a lágyéksérvtől szenvedő sértettet hasba rúgta, és így a rúgás életveszélyt okozott nála. Kérdés volt, hogy a rendellenes sértetti állapot oka (szükségszerű feltétele) volt-e az eredménynek. Bár a szakértői vélemény valószínűsítette, hogy ép hasfal esetén kevésbé súlyos, nem életveszélyes sérülések alakultak volna ki, a bíróság a „bírói gyakorlat és az általános tapasztalat” alapján bizonyossággal megállapította, hogy ép hasfal esetén is életveszélyes sérülések következtek volna be (*a szükségszerűségi és valószínűségi mérce kombinált alkalmazása*). A szakértői véleménytől való eltérés azt a következtetést tette lehetővé, hogy a rendellenes sértetti állapot nem volt szükségszerű feltétele az eredménynek, tehát a vádlotton kívülálló okként nem csökkentette annak felelősségét, BH 2005. 272. (Szegedi Ítéltábla Bf. II. 30/2005.)

legjobban az oksági mércék, mint tipikus, elemi oksági ismérvek alkalmazása szolgálja.

(ii) A bíróságok ritkán nyilvánulnak meg abban a tekintetben, hogy milyen módszerrel jutottak következtetésekre az okozatosság kérdésében. Ezért e tekintetben az ítéletek indokolása legtöbbször külön értelmezést kíván.

(iii) A magyar bírói gyakorlatban nincs általánosan és következetesen követett módszer az okok azonosítására, illetve a jogilag értékelendő okok kiszűrésére. Még ott is, ahol a gyakorlat deklarálja valamilyen módszer követését, ténylegesen ott sem alkalmazza

tudatosan, következetesen és tendenciaszerűen (pl. a *conditio sine qua non* mércénél).

(iv) A bíróságok az oksági érveléseikben sokszor nem választják el egymástól az okozonosítást és az okok szűrését, valamint az egyéb törvényi tényállási elemek értékelését, ami következetlen megállapításokhoz vezethet.

(v) A bíróságok által használt oksági fogalomrendszer heterogén, és tartalmilag nagyjából meghatározatlan. Az okokra, oksági viszonyokra sokszor használt „releváns” vagy „adekvát” jelzők mögött ténylegesen többféle mérce vagy tartalom érvényesülhet.